

17. SZÁZADI ÉREMLELET ZUBOGYRÓL

V. SZÉKELY GYÖRGY

1978 júliusában az Országos Műemléki Felügyelőség által a zubogyi református templomban végzett műemléki és régészeti kutatás során a szentély délkeleti részében 67 darabból álló éremlelet került elő.¹

A település a XVII. században a királyi Magyarország peremterületén, a török megszállás alatt levő országrész szomszédságában feküdt. A falu közelebbi és távolabbi környékének korabeli pénzforgalmát a XVII. század második felében az éremleletek és írásos források tanúsága szerint – az aprópénzek vonatkozásában – a magyar, az osztrák tartományokbeli és a lengyel–sziléziai pénzek döntő arányú jelenléte határozta meg.²

A zubogyi éremlelet kizárólag váltópénzeket tartalmazott, legnagyobb címletű darabja 15 krajcáros. Egyik részét az 1619–1633 közötti időszakban vert pénzek alkotják: II. Ferdinánd osztrák és sziléziai 3 krajcárosai, III. Zsigmond lengyel poltúrai, Gusztáv Adolf rigai és elbingi poltúrai, valamint egy brandenburgi poltúra. A lelet másik része 1661–1673 között készült vereteket tartalmaz, egyrészt különböző címletű krajcárokat az osztrák tartományokból, olmützi és liegnitzi 3 krajcárosokat, másrészt lengyel hatos- és hármasarasokat. A leletben a magyar pénzeket I. Lipót egyetlen körmöcbányai denára képviseli.

Tekintettel arra, hogy a zubogyi lelet darabszáma nem nagy, önmagában nem alkalmas a korabeli pénzforgalom vizsgálatára. Ehhez néhány egyéb, ugyanerről a területről származó, az 1660–1680 közötti időszakban elrejtett éremlelet bevonása látszott célszerűnek.

1. Az éremlelet előkerülésének pontos helyét, a templom történetét és kutatását ugyanebben a kötetben közli: Feld István: A zubogyi református templom kutatása.
2. A XVII. századi Magyarország pénzforgalmának minden területre kiterjedő feldolgozását mind- eddig nélkülöznünk kell. A század első felének rövid jellemzése *Huszár Lajos*: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Bp. 1975. 19–44. Ezenkívül csak Sopronról és a hódoltsági terület néhány városáról áll rendelkezésünkre alaposabb elemzés; *Huszár Lajos*: Pénzforgalom és pénzértékviszonyok Sopronban. Századok (a továbbiakban Sz) 105. (1971) 1150–1184.; *Buza János*: Öreg garas (A hódoltság utolsó éveinek pénzforgalmához). Történelmi Szemle (a továbbiakban TSz) XVI. (1973) 151–159.; *Buza János*: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században (Nagykőrös 1622–1682). TSz. XX. (1977) 73–106.; *Iványosi–Szabó Tibor*: Pénzforgalom Kecskeméten 1662–1711 között. Sz. 114. (1980) 71–99. A Felvidék (Alsó- és Felső-Magyarország) pénzértékviszonyainak kitűnő elemzését adja *Štefan Kazimír*: Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných minci na Slovensku v rokoch 1526–1711. Numismatický zborník VIII. (1964) 171–216.

Az éremleletek összetételét táblázat mutatja.³

Lelőhely	Utolsó évszám	Darab- szám	Váltópénzek					VI és III garas %
			magyar %	osztrák %	sziléziai %	lengyel összesen %	poltúra %	
1. Bodrogsadány	1661	481	–	22,0	–	64,0	44,3	19,7
2. Tolcsva	1663	290	30,3	7,6	–	61,0	53,4	7,6
3. Tállya	1668	678	0,7	1,2	0,3	95,7	16,4	63,3
4. Zubogy	1673	67	1,5	15,0	5,9	77,6	47,8	29,8
5. Varannó	1675	637	0,6	–	–	99,0	89,3	8,6
6. Abaújszina	1675	121	2,5	3,3	0,8	93,4	61,2	32,2
7. Hernádszurdok	1676	362	1,4	2,2	0,8	95,3	79,0	16,3
8. Pamlény	1677	95	42,1	8,4	2,1	–	–	–
9. Hejce	1677	27	3,7	7,4	3,7	63,0	40,8	22,2
10. Sárospatak	1678	861	11,3	15,0	5,7	64,3	37,2	23,9
11. Alsócsébény	1679	326	4,9	9,5	0,9	84,7	48,8	29,7
12. Leskóc	1679	22	68,2	–	4,5	27,2	–	13,6
13. Kohány	1680	51	21,5	2,0	2,0	74,5	–	62,7
14. Kecege	1680	38	23,7	34,2	15,8	26,3	7,9	18,4

A táblázatból megállapítható, hogy az 1660-as és 1670-es években záródó leletek többségében a magyar aprópénzek (krajcár, denár) aránya elég alacsony.⁴ Ezek a magyar pénzek elsősorban különböző címletű (15, 6, 3) krajcárosok. E tekintetben a tolcsvai lelet kivételt jelent, mivel 82 db denárt tartalmazott.

A krajcárrendszer magyarországi bevezetése (1659) után, annak hatására középkori pénzrendszerünk két legkisebb egysége, a denár és az obulus egyre inkább elvesztette jelentőségét.⁵ A denár szerepe azonban a különféle forgalmi pénzek átszámításánál és viszonyításánál továbbra is megmaradt, szoros összefüggésben a 100 denáros magyar forint, mint számítási pénz használatával. A pénzforgalomban a váltópénzek szerepét a magyar és osztrák krajcárosok, valamint lengyel veretek töltötték be.

Ausztria és tartományainak (Stájerország, Karinthia, Tirol, Csehország, Szilézia) krajcárveretei mellett egyéb morva és sziléziai kibocsátók (Olmütz, Liegnitz–Brieg–Wohlau, Württemberg–Öls) pénzei adják a krajcárok döntő többségét. A váltópénzek

3. A táblázatban szereplő éremleletek többsége közöletlen, az adatok a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött leletjegyzékekből származnak: 1. Bodrogsadány (Sárazsadány) MNM Ét. 282/1901 2. Tolcsva MNM Ét. 429/1897 3. Tállya MNM Ét. 118/1928 4. Zubogy 5. Varannó (Vranov) MNM Ét. 59/1893 6. Abaújszina (Seňa) MNM Ét. B.10/1922 7. Hernádszurdok MNM Ét. 705/1899 8. Pamlény HOM Évk IV. (1963–1964) 127–129. 9. Hejce MNM Ét. 276/1879 10. Sárospatak MNM Ét. 11–54/74 11. Alsócsébény (Čabiny) MNM Ét. 27B/1911 12. Leskóc (Lieskovec) MNM Ét. 628/1901 13. Kohány (Kochánovce) MNM Ét. 101/1892 14. Kecege (Kociha) MNM Ét. 20/1880 Archaeológiai Értesítő XIV. (1880) 90.
4. A tállyai és a varannói lelet magyar pénzeinek részesedése 1% alatt van, a bodrogsadányi leletben nem volt magyar veret, csak erdélyi.
5. *Bodor Imre*: Magyarország aprópénzei a XVII. század második felében. Numizmatikai Közöny (a továbbiakban NK) LXXII–LXXIII. (1973–1974) 61–65.

másik nagy csoportját Lengyelország, Litvánia, Danzig, Elbing, Riga, Thorn garasveretei és poltúrai képezik a hasonló címletű brandenburgi, pomerániai, svéd aprópénzekkel együtt. Az eddig említettekén kívül szórványosan még egyéb külföldi pénzek is előfordulnak a leletekben. A zubogyi leletben az osztrák és sziléziai krajcárok 21%-ot, míg a lengyel és baltikumi pénzek csaknem 78%-ot tesznek ki.⁶

Lengyel aprópénzek a XVI–XVII. században jelentős mennyiségben kerültek Magyarországra.⁷ A XVII. század első felében hazánkba jutott lengyel pénzek közül különösen az 1614–1627 között vert poltúra játszott nagy szerepet a pénzforgalomban. Ezekkel a lengyel poltúrákkal együtt használták a hasonló elbingi, rigai, brandenburgi, svéd és egyéb poltúrákat is. Ebben a leletben a lengyel és egyéb poltúrák aránya 48%. A lengyel aprópénzek nagyarányú beáramlásának és a pénzforgalomban való jelenlétének okát az eddigi kutatás a magyar aprópénzek külföldre (Lengyelország, Török birodalom) szállításával és az emiatt kialakult aprópénzhiánnyal magyarázta.⁸

A lengyel pénzek forgalma a XVII. század második felében is folytatódott. A nálunk előforduló lengyel veretek (ort, hatos-, hármás-, kettősgaras, garas, schilling) közül a zubogyi leletben hatosgarasok vannak és egy hármásgaras. Arányuk az egész lelethez viszonyítva 30%.

A lelet darabjainak verési évét vizsgálva kitűnik, hogy az 1634–1660 közötti időszakban készült pénzeket a lelet nem tartalmaz. Erre talán a már említett magyar aprópénzhiány adhat magyarázatot, valamint az a tény, hogy Lengyelországban 1627 után a század közepéig alig folyt aprópénzverés.

A zubogyi lelet legkésőbbi darabjai, egy karinthiai 6 krajcár és egy magyar denár 1673-ból valók, ennek alapján az érmek elrejtésének időpontja 1673-ra vagy 1674-re tehető. A falu történetének megpróbáltatásokkal teli időszaka volt ez az évtized, a lezajlott események közül ma már nem állapítható meg, melyik szolgáltatott okot az érmek elrejtésére.

Végezetül az éremlelet korabeli értékének és vásárlóerejének megállapítása marad hátra. Az egyes pénznemek átszámításából adódó nehézségek miatt ez csak hozzávetőleges, de összehasonlításra felhasználható. A lelet korabeli értéke kb. 460–470 denár, a pénzek színezüsttartalma kb. 60 g.⁹ Az 1660–1670-es évek fordulóján Lőcsén 1 szepesi

6. Huszár Lajos a magyar és külföldi tallérokat, 15 krajcárosokat tartalmazó pamlényi éremlelet feldolgozása kapcsán [HOM Évk IV. (1962–1963) 127.] a lengyel pénzek hiányából azok forgalmának visszaszorulására következtetett. Megállapítását a többi éremlelet nem igazolja, bár megfigyelhető, hogy a poltúrák részesedése az 1670-es évek végére csökken (ld. táblázat). A leszkóci és a kohányi lelet lengyel poltúrákat nem tartalmazott.

7. Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. NK. LXVIII–LXIX. (1969–1970) 57–62., Huszár i.m. (1975) ... 39–44., Andrzej Mikołajczyk: Pieniadz polski na Węgrzech w XVI–XVIII w. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Ser. Arch. 26. (1979) 165–266.; Francisc Pap–Judita Winkler: Monede poloneze in secolele XV–XVII. in Transilvania. Acta Musei Napocensis III. (1966) 197–211.

8. Huszár: i.m. (1975) 38., Buza i.m. (1977) 82.

9. A számítás egyrészt a különböző pénznemek denárértékének másrészt a pénzek színezüsttartalmának összegzésével történt. A két eljárás eredménye megközelítőleg azonos, mivel az 1670-es évek elején 1 tallér = 200 denár, tehát $\frac{465}{200} = 2,32$ tallérérték, ugyanakkor a tallér színsúlya $25,22 \text{ g} \left(\frac{59,6 \text{ g}}{25,2 \text{ g}} = 2,32 \right)$.

köböl (42–48 l) búza ára 118 denár, 1 icce (0,84 l) tokaji bor 21 denár, 1 rőf (78 cm) szepesi posztó 24 denár volt átlagosan, ugyanekkor egy napszámos átlagbére 24 denár volt.¹⁰ A zubogyi lelet pénzei tehát aránylag szerény összeget tesznek ki, de az ilyen kis éremleletek is hozzájárulnak az egykori pénzforgalom teljesebb megismeréséhez.

A LELET JEGYZÉKE¹¹

<i>Magyarország</i>				
1. I. Lipót	denár	K–B	1673	1 db
<i>Alsó-Ausztria</i>				
2. II. Ferdinánd	3 kr	⊙	1624	1 db
3. I. Lipót	15 kr	⊙ A	1664	1 db
<i>Karinthia</i>				
4. I. Lipót	6 kr	G–S	1670	1 db
5. I. Lipót	6 kr	j.n.	1673	1 db
<i>Tirol</i>				
6. Sig. Franz fh. (1662–1665)	15 kr	j.n.	1664	1 db
7. Sig. Franz fh.	3 kr	j.n.	1664	1 db
<i>Szilézia</i>				
8. II. Ferdinánd	3 kr	HR	1626	1 db
9. II. Ferdinánd	3 kr	HR	1629	1 db
10. I. Lipót	3 kr	SHS	1669	1 db
11. I. Lipót	3 kr	SHS	1670	1 db
<i>Olmütz</i>				
12. Carol (1664–1695)	3 kr	∆	1670	1 db
<i>Liegnitz</i>				
13. Ludwig (1653–1663)	3 kr	E–W	1661	1 db
<i>Liegnitz–Brieg–Wohlau</i>				
14. Christian (1664–1672)	3 kr	C–B	1668	1 db
15. Christian	3 kr	C–B	1669	1 db
<i>Lengyelország</i>				
16. III. Zsigmond (1587–1632)	poltúra	G.969.	1619	1 db
17. III. Zsigmond	poltúra	G.970.	1620	1 db
18. III. Zsigmond	poltúra	G.971.	1621	2 db
19. III. Zsigmond	poltúra	G.972.	1622	2 db
20. III. Zsigmond	poltúra	G.973.	1623	8 db
21. III. Zsigmond	poltúra	G.974.	1624	4 db
22. III. Zsigmond	poltúra	G.975.	1625	5 db
23. III. Zsigmond	poltúra	év?	3 db	
24. János Kázmér (1648–1668)	VI garas	G.1702.	1662	3 db
25. János Kázmér	VI garas	G.1704.	1662	1 db
26. János Kázmér	VI garas	G.1705.	1662	3 db
27. János Kázmér	VI garas	G.1706.	1662	1 db
28. János Kázmér	VI garas	G.1707.	1663	1 db
29. János Kázmér	VI garas	G.1709.	1664	3 db
30. János Kázmér	VI garas	G.1713.	1666	2 db
31. János Kázmér	VI garas	G.1715.	1667	1 db

10. Štefan Kazimir: Adalék a XVI. és XVII. századbeli árak és bérek fejlődéséhez. TSz. XIX. (1976) 167–210. táblázatok.

11. A leletjegyzékben szereplő rövidítés feloldása: G = Gumowski, Marian: Handbuch der Polnischen Numismatik. Graz, 1960.

32. János Kázmér	VI garas	G.1716	1667	1 db
33. János Kázmér	VI garas	G.1718	1668	1 db
34. János Kázmér	VI garas		év?	2 db
35. János Kázmér	III garas	G.1675.	1662	1 db
<i>Riga</i>				
36. Gusztáv Adolf (1611–1632)	poltúra		1623	1 db
<i>Elbing</i>				
37. Gusztáv Adolf	poltúra		1632	1 db
38. Gusztáv Adolf	poltúra		1633	2 db
39. Gusztáv Adolf	poltúra		év?	1 db
<i>Brandenburg–Porosz</i>				
40. Georg Wilhelm (1619–1640)	poltúra		év?	1 db

17th CENTURY COIN-HOARD FROM ZUBOGY

(Summary)

During archaeological and historical investigations in the Presbyterian church of Zubogy a numismatic find consisting of 67 17th century coins has been unearthed.

Partly they derive from Austrian provinces and Silesia, another part comes from Poland and the Baltic area. In time the hoard also can be divided to two groups. The first originates from the period of 1619–1633, the second from 1661–1673.

By the comparative analysis of the finds discovered earlier in the vicinities of Zubogy and the present one the following conclusions can be proposed:

– In the majority of the hoards the percentage of Hungarian small coins (kreutzers, denari) is rather trifling. From the middle of the 17th century the Hungarian denari got more and more superseded by different kreutzer mints. The find from Zubogy contained only one Hungarian denarius.

– The role of Hungarian money in the small coin circulation had been taken up by the kreutzers of different Austrian provinces and other Silesian issuers, and besides by the grossi and 1 1/2-grossi of the Polisch Baltic area. The percentage of these two groups in the Zubogy find is 21 and 78 percent.

– The majority of Polish small coins found in Hungary consisted of 1 1/2-grossi flushed in during the first half of the 17th century. Polish and Baltic 1 1/2-grossi make 48 percent of the Zubogy find. In the second half of the 17th century different grossi mints were also frequent. In this find they made 30 percent.

The latest coins of the Zubogy hoard derive from 1673. The coins could had been hidden in 1673 or 1674.

György V. Székely